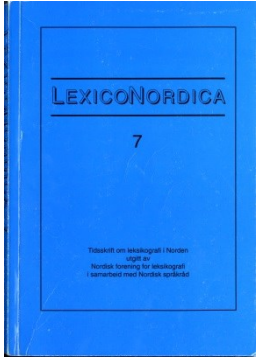

LexicoNordica

Forfatter:	Kristina Nikula [Finlandssvensk ordbok]	
Anmeldt værk:	Charlotta af Hällström og Mikael Reuter. 2000. <i>Finlandssvensk ordbok</i> . Helsingfors: Schildts.	
Kilde:	LexicoNordica 7, 2000, s. 247-261	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive	

© LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre LexicoNordica (1-16) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Kristina Nikula

Finlandssvensk ordbok

Charlotta af Hällström & Mikael Reuter: *Finlandssvensk ordbok*. Helsingfors: Schildts 2000.

1. Varför en finlandssvensk ordbok?

Finlandssvenskt ordförråd har allt sedan slutet av 1800-talet varit föremål för ett livligt intresse. Detta intresse har emellertid först i och med publiceringen av af Hällströms och Reuters *Finlandssvensk ordbok* gett till resultat en ordbok som är avsedd för i första hand finlandssvenskarna. I början av 1900-talet gav visserligen Hugo Bergroth ut *Finlandssvenska*¹, men även om den lexikala nivån också i detta arbete ägnas stor uppmärksamhet är det inte en ordbok i egentlig mening. Då Bergroth tog klar ställning i normfrågan kom hans arbete emellertid att få mycket stor praktisk betydelse vilket har gjort att arvet från Bergroth fortfarande är levande. Det är därför med stor spänning man bekantar sig med Finlandssvensk ordbok, vars författare bygger vidare på den bergrothska traditionen men med tillgång till modern lexikografisk forskning.

2. "Bruksanvisning"

Det är ett välkänt faktum att få ordboksanvändare läser förord och anvisningar då de tar i bruk en ny ordbok (Svensén 1987:16; Nikula 1999:311). Med hjälp av inledande avsnitt skall användaren kunna sluta sig till för vem och i vilket syfte ordboken kommit till samt ytterligare till bl.a. utifrån vilka kriterier urvalet av material har skett. Självskrivna är också förklaringar av förkortningar och tecken som använts i ordboken. Det är först efter att ha studerat inledande avsnitt som man får optimal nytta av en ordbok och det blir möjligt att över huvud taget bedöma huruvida denna håller måttet eller inte.

¹ En andra och bearbetad upplaga kom ut 1928 och så sent som 1991 en faksimilutgåva av denna.

Finlandssvensk ordbok (FSOB) innehåller ett kort förord (s. 3–4) och ett avsnitt rubricerat *Några principer för den finlandssvenska språkvården* (s. 5–10). Av förordet framgår att författarna finner det nödvändigt att ge ut en finlandssvensk ordbok dels därför att det "redan en längre tid funnits ett behov av och en efterfrågan på en bok som ger en heltäckande bild av finländska särdrag i svenskan och samtidigt ger rekommendationer om språkbruket", dels väl också därför att det hittills inte publicerats en ordbok av den aktuella typen.² Ytterligare framgår av förordet att FSOB utgör den första delen av en ersättning för Bergroths åttioåriga handbok. Det framgår att den andra delen kommer att behandla bl.a. meningsbyggnaden (s. 3).

De egentliga anvisningarna för användaren inleds med följande konstaterande: "Finlandssvenskan är en varietet av svenskan, inte ett eget språk." (s. 5). Detta lakoniska konstaterande väcker förmodligen både förvåning och protestlust på sina håll, medan man på andra, i likhet med mig, finner uttalandet på sin plats, i synnerhet mot bakgrund av den debatt om finlandssvenskans status som med jämna mellanrum blossat upp under de senaste åren. Målgruppen redovisas föredömligt klart: ordboken är ämnad i första hand för finlandssvenskar och i andra hand för rikssvenskar och finnar (s. 5). Detta påpekande är av betydelse i sammanhanget eftersom målgruppen är avgörande för ordbokens tyngdpunktsområden och för dess funktion som i huvudsak aktiv eller passiv, deskriptiv eller preskriptiv/normativ. Ordboken är därtill avsedd för användare utan lingvistisk utbildning, vilket enligt författarna kommer till uttryck bl.a. i en sparsam användning av språkvetenskapliga termer (s. 6).

3. Termer

Helt utan termer klarar man sig dock inte. *Finlandism* kan kort sägas beteckna ord och uttryck som på ett eller annat sätt är specifika för svenskan i Finland (s. 6). Detta är den gängse termen, som för många tyvärr är belastad med starkt negativa konnotationer, då den ofta uppfattas som liktydig med fel. Ett sätt att undgå denna belastning och samtidigt ett steg i riktning mot den enkelhet som eftersträvats hade varit att helt enkelt beteckna de ord och uttryck som används i finlandssvenskan som *finlandssvenska* (i själva ordlistan används termen *finlandism* dessutom för första gången först på s. 35 och ytterst få gånger därefter) och dem som används i Sverige som *rikssvenska*, något som man är van vid sedan gammalt. Sådant som inte tillhör rikssvenskan eller svenskt riksspråk omtalas därtill explicit som "provinssiellt" (*åga; ligga på åga, ligga på aga* 'ligga och vara orolig att inte vakna i tid') eller "dialektalt" (*kännspek* 'lätt igenkännlig, karakteristisk,

² Om behovet av en finlandssvensk ordbok se Nikula (1992:170ff.)

kännetecknande') i ordboksartiklarna och kan därför inte av misstag uppfattas som allmänsvenskt. Författarna säger sig inte använda termen *allmänsvenska* (s. 7), något som emellertid inte håller streck, eftersom jag påträffat termen åtminstone i anslutning till uppslagsorden *annan*, *av orsak eller annan* 'av en eller annan orsak', *blanda bort sig/någon* 'förvilla, vilseleda, föra på villospår, tappa tråden', *hemförlovas* 'rycka ut, mucka', *senaste* 'förra' o.a. Termen *allmänspråk* används också men definieras inte, trots att den till och med är rätt frekvent och risken för att den förväxlas med *allmänsvenska* är överhängande. Av sammanhanget kan man dock sluta sig till att *allmänspråk* används som motsats till *fackspråk* (se t.ex. **angina** med. halsfluss, **besvär** jur. överklagande, vad, revision och **avstjälningsplats** soptipp. avfallsupplag, som är en officiell term i Finland). Författarna avgränsar däremot, som jag tycker, i onödan sina termer mot dem som Bergroth använde i början av 1900-talet. Gemene man är inte utrustad med den bakgrundskunskap som behövs för att denna information skall vara vare sig intressant eller meningsfull. Här hade jag som språkvetare i stället funnit det önskvärt med utförligare information om de bakomliggande principerna för ordboken och om hur den skall läsas och förstås. De återkommande hänvisningarna till och citaten ur Finlandssvenska är ett levande bevis på hur starkt arvet från Bergroth lever kvar. Men avgränsningar och preciseringar av det slag som presenteras inledningsvis hör ändå närmast hemma i den akademiska diskursen, i synnerhet som de spelar en liten eller ingen roll alls i själva ordboksdelen, där den terminologi jag efterlyser i praktiken realiserats.

4. En deskriptiv eller normativ ordbok?

Ordboksförfattare har inte sällan svårt att gå med på att de skapat en preskriptiv/normativ ordbok – i stället säger man sig komma med vissa rekommendationer (Nikula 1991:244f.). Detta gäller också författarna till FSOB (s. 7). Eftersom syftet med ordboken är att öka medvetenheten om finlandismer bland finlandssvenskarna och förhindra att finlandssvenskan fjärrar sig från rikssvenskan (s. 3, 5), dvs. målet är detsamma som Bergroth ställde upp för 80 år sedan, följer tämligen explicit att ordboken är normerande, vilket åtskilliga andra kommentarer och ordboksartiklarna också utgör bevis på. Ordböcker uppfattas ju dessutom i regel som normerande av användarna oberoende av vilka författarnas intentioner från början kan ha varit (Svensén 1987:32). Det främsta motivet för en finlandssvensk ordbok för finlandssvenskar är väl därtill i första hand den normerande funktionen.

Som det verkar vill författarna i onödan rättfärdiga sin normativa strävan genom att säga sig inte vilja svika sina läsare när dessa vänder sig till ordboken för att få klart besked (s. 7). Detta har lett till att författarna valt att tala om vad som är "tillåtet", "rätt" eller "fel" (citattecknen är författarnas). Här vore emellertid att önska att de hade kunnat frigöra sig från den gamla skuldbelagda finlandssvenska språkvårdsterminologin (Nikula 1997:127ff.), i synnerhet som de själva framhåller att det är kontexten som i sista hand avgör vad som är passande och ett gott språk (s. 7).³

I avsnittet *Slutord* konstateras sammanfattningsvis följande om den normativa målsättningen: "Ordboken ska alltså i mån av möjlighet ge klart besked om vad som är 'rätt' och vad som är 'fel.'" (s. 9). Efter detta följer en uppräkningslista av vilka typer av finlandismer som *kan* accepteras i stilistiskt neutral text. Till denna kategori hör officiella ord och uttryck samt ord som fyller en lucka i ordförrådet. I fråga om de officiella finlandismerna är det knappast frågan om att det är tillåtet utan väl snarast nödvändigt att använda det finlandssvenska ordet, men då man vänder sig till en icke-finländsk publik naturligtvis med en förklaring av något slag – en ersättning för den finländska ordet/termen framstår för mig som vilseledande. I detta sammanhang blir det tydligt att *finlandism* inte passar särskilt bra som övergripande term för alla finlandssvenska avvikelser. Finlandism inbegriper sådant som är den enda svenska termen för ett visst begrepp, låt vara tillkommen i Finland eftersom det är där den i första hand behövs, men också sådant som det inte finns någon godtagbar anledning till att använda. Som acceptabla ord och uttryck räknar författarna också vardagliga ord om dessa används i ordens rätta sammanhang samt ord som berikar språket. Detta finner jag som ordboksanvändare mer än lovligt "luddigt" uttryckt. Sist räknas upp kategorier av ord som enligt författarna skall undvikas. Hit hör ord med direkt motsvarighet i rikssvenskan, ord som inte kan förstås med mindre än att man kan finska, ord med annan betydelse i rikssvenskan än i finlandssvenskan och prepositioner som används annorlunda än i rikssvenskan (s. 9).

5. Ordboksartiklarnas innehåll

Själva ordboksdelen är tvåspaltig med det finlandssvenska uppslagsordet/uttrycket i vänsterspalt ofta följt av etikett(er) för ämnesområde och bruklighet och i enstaka fall uppgifter om uttal. Där uttalet anges är detta ibland en förutsättning för att man skall känna igen uppslagsordet som finlandssvenskt. Kortstavigheten kan vid första påseende spela ordboksanvändaren ett spratt i ord som *kolare* ['kålare] 'krock', *lava* i t.ex. *lavabränd* ['lava-] 'enfaldig' och vokalkvantiteten i ord som *förläggare* ['fö:rleggare] 'soppslev'. I den högra spalten anges den rikssvenska motsvarigheten om en sådan finns – i annat fall ges närmaste motsvarighet eller en definition – jämte bl.a. kommentarer om använd-

³ Om den finlandssvenska språkvården se Nikula (1998).

barheten av den s.k. finlandismen. Stegen på skalan "rätt-fel" uttrycks på flera sätt: *använd hellre*, *använd i neutrala sammanhang*, *i Sverige*, *bör undvikas* och högerpil (□) som innebär "använd detta/dessa ord/uttryck i stället för uppslagsordet" (s. 8). Därtill bör ordboks-användaren kunna dra slutsatser om användbarheten utgående från de etiketter om bruklighet som följer uppslagsordet (vard., dial., åld., slang, vulg., nedsätt.). Ibland ges en motsvarighet till det finlandssvenska ordet utan någon direkt rekommendation (t.ex. *dimissionsbetyg* – *avgångsbetyg*), vilket innebär att uppslagsordet kan uppfattas som på ett eller annat sätt avvikande i allmänsvenskan (s. 7).

Såväl etiketterna och deras placering som rekommendationerna kan diskuteras. Då gränsen mellan vardagliga ord och slang är närapå omöjlig att dra, förvånar det att författarna brytt sig om att införa denna distinktion, i synnerhet som de ord som betecknas som slang är ytterst få. Man frågar sig också varför *hundryl* 'hundring, hundralapp' är slang men inte t.ex. *aftis* 'kvällsgymnasium', *arbis*, som är en kortform för *arbetarinstitut* och närmast motsvaras av *komvux* i rikssvenskan, *fotis* 'fotboll' och *morkis* 'självanklagelse, självförebråelse, ångest' som också är bildade med en ändelse som är typisk för slangen. Och varför följs uppslagsorden *finntupp* 'finne, finnjävel' och *vatusvensk* 'Sverigesvensk, rikssvensk' av etiketten "nedsätt." men inte *gammelpiga* 'ogift kvinna'? I det sistnämnda fallet har etiketten i stället hamnat framför den rikssvenska motsvarigheten: "ngt nedsätt. *ogift kvinna*, (*gammal*) *ungmö*, nedsätt. *nucka*". I det här fallet vore *nucka* den närmaste motsvarigheten till uppslagsordet och borde därför anges som första alternativ. Också på andra ställen, t.ex. *gå på vessa(n)* 'gå på toaletten/toa/muggen', *lavasäng* 'sovloft, loftsäng, brits, säng', *utetupp* 'dass, utedass, avträde', kan ordningsföljden mellan olika alternativa motsvarigheter diskuteras.

Mot bakgrund av det mål som författarna ställt upp för sitt arbete, det som man kunde sammanfatta som "bevara svenskan i Finland svensk", tjänar det inte saken att författarna ger sig till att gradera de s.k. finlandismernas användbarhet på ibland oklara grunder. Denna gradering kommer med sannolikhet att väcka diskussion, eftersom den i grunden är subjektiv och därtill inkonsekvent och leder till att finlandssvenskan åtminstone med denna som utgångspunkt förefaller sakna norm eller till och med ha två! Detta är en allvarlig beskyllning, men hur skall man annars tolka att författarna uttryckligen avråder från t.ex. användningen av prepositioner som används annorlunda i finlandssvenskan än i rikssvenskan, t.ex. *bry sig i* □ *bry sig om*; *berätta åt* någon □ *berätta för* någon, men i andra lika avvikande fall inte finner detta nödvändigt, t.ex. *gå på en klass* – *gå i en klass*, *i året* – *om året* etc. Författarna medger dessutom själva att klassificeringen kan vara subjektiv (s. 9).

I stället för att gradera ett finlandssvenskt ords lämplighet kunde författarna gott ha nöjt sig med att i högerspalt ange rikssvensk(a) motsvarighet(er) och vid behov förklaringar och exempel, som för t.ex. *allena* – *ensam*, som har kommentaren "*Allena* är ålderdomligt och poetiskt utom i vissa uttryck". De gångbara uttrycken kunde precis som nu redovisats med hjälp av exempel. Exempel

på korrekt användning hade varit önskvärda på flera ställen då det inte, som i anslutning till *allena*, alltid framgår att uppslagsordet är korrekt i många andra sammanhang än det som ordboken varnar för (t.ex. *med våld* och *öppning* är naturligtvis fullt gångbara utom i den finlandssvenska betydelsen 'nödvändigtvis, absolut' resp. 'invigning'). Förslaget till slopande av graderingen innebär enligt min mening inte ett svek mot läsaren utan är snarast ett myndigförklarande av ordboksanvändaren. Redan det att ett visst ord finns i ordboken visar ju att detta inte är gångbart överallt och i alla sammanhang. När allt kommer omkring är det vars och ens ensak om man vill skriva/tala *svenska* eller inte, något som ordboks-författarna också håller med om (s. 10). Samtidigt bör man naturligtvis vara på det klara med de sanktioner som kan bli följden av ett normbrott (i detta fall väl först och främst att man inte blir förstörd eller ännu värre missförstådd, får dåliga betyg etc.). Här känner jag mig frestad att instämma i Heringers (1980) rätt provocativa rubrik *Normen? – Ja, aber meine!* Man kan inte tvinga på folk ett gott språk, däremot skall man tillhandahålla fungerande verktyg som talar om hur saker och ting uttrycks på svenska och vilka möjligheter det finns för den som är mån om sitt språk. Här har FSOB en viktig uppgift att fylla.

Den som gör en finlandssvensk ordbok befinner sig i flera avseenden i en svår situation därför att, som författarna mycket riktigt konstaterar, finlandssvenskan inte är ett enhetligt fenomen utan inom sig härbärgerar lokala varieteter (s. 6). Detta ger sig till känna i FSOB både i valet av uppslagsord (5.1) och kanske framför allt i betydelseangivelserna (5.3) som främst verkar beskriva en av dessa varieteter. Ord och uttryck som ur österbottnisk eller åboländsk synvinkel upplevs som berikande och, med författarnas egna ord, viktiga för "den finlandssvenska identiteten" (s. 9) är kanske inte speciellt viktiga för en nylänning eller vice versa. Detta talar också för att man hade kunnat avstå från graderingen av användbarheten till förmån för enbart allmänsvensk(a) motsvarighet(er). Därigenom hade författarna också kunnat undvika oklarheten i fråga om normen.

Grunden till mycket av den kritik jag framfört här ligger som jag ser det i det faktum att det ingenstans framgår explicit vilken norm författarna eftersträvar. Med utgångspunkt i inledningen och med kunskap om den ståndpunkt en av författarna (Reuter) intagit i andra sammanhang tror jag mig veta att den rikssvenska normen anses gälla också för finlandssvenskan även om det finlandssvenska språkbruket långt ifrån alltid lever upp till denna. Studerar man de rekommendationer som ges i FSOB visar det sig emellertid att författarna också bedriver någon form av intern finlandssvensk normering, då finlandssvenska ord som följs av t.ex. högerpil (□) också bland *finlandssvenskar* (min kursivering) skall ersättas med det efterföljande rikssvenska ordet, medan i fall då pilen och andra direkta rekommendationer saknas detta inte är nödvändigt. Denna "dubbla bokföring" gör ordboken svår att begripa sig på.

5.1 Urvalet av uppslagsord

Ordboken omfattar ca 2300 uppslagsord. Urvalet består av ord som "man kan tänkas hitta i skrivna texter" och "relativt etablerade tal-språkliga och dialektala ord och uttryck" (s. 6). Mängden fackspråkliga (administrativa, akademiska o.d.) ord är betydande och det verkar ibland som om dessa ord (nödvändiga finlandsvenska ord) anförts på bekostnad av allmänspråkliga ord. Det hade varit på sin plats med en bilaga med namn på t.ex. ministerier o.d. i stil med de förteckningar över ortnamn som brukar förekomma i tvåspråkiga lexika. På detta sätt hade också en massa utrymmesslukande korshänvisningar kunnat undvikas. De nödvändiga finlandssvenska orden hotar som det nu är att skymma dem som det inte finns någon anledning att använda. Som "infödd språkbrukare" upplever i alla fall jag de flesta uppslagsord som aktuella även om en viss regional snedvridning till fördel för, som jag förmodar, Helsingforsregionen är märkbar. Behovet av ett och annat uppslagsord kan man naturligtvis också ifrågasätta. Det var ett bra tag sedan man *rexade* eller hermetiskt kokade in sitt kött eller låg i en *heteka*, dvs. i en järnsäng med botten av metallnät. Knappast har man väl heller ett trängande behov av *arkiater* 'hederstitel på mycket meriterad läkare', eftersom endast en person åt gången har denna titel.

Bland uppslagsorden ingår ett antal bildliga uttryck. Om man ser till metaforens funktion i språket inställer sig omedelbart frågan om metaforer, såväl nyskapade som etablerade, konsekvent bör undvikas bara för att de används i finlandssvenskan? Ett jakande svar på denna fråga kan leda till ödesdiga konsekvenser för den språkliga kreativiteten, och normeringen blir i så fall just så hämmande som den brukar beskyllas för att vara. Eller skall metaforen undvikas om den har sitt ursprung i finskan? I fråga om metaforen *lyfta katten på bordet* konstaterar författarna att uttrycket inte är begripligt med mindre än att man kan finska. Det är befogat att uttrycket tas upp eftersom det är frekvent i en viss betydelse i finlandssvenskan. "Obegripligheten" är emellertid inte alltid given. Här och i många andra fall verkar det som om författarna förbisett det faktum att metaforen är ett kontextfenomen, som inte fungerar utan en kontext som ger antydningar om hur den skall tolkas. Det skall naturligtvis medges att vissa metaforer kan erbjuda olika tolkningsmöjligheter eller vara svårtolkade – en metafor som inte kan ges en i sammanhanget plausibel tolkning är en misslyckad metafor. Efter en tid av flitig användning lexikaliseras många metaforer i en viss betydelse. Eftersom ifrågavarande metafor enligt författarna är lexikaliserad i betydelsen 'ta fram något som alla egentligen känner till men ingen vågar tala om' är det naturligtvis på sin plats med en kommentar. Onödigt snabba med att uttala sin förkastelse är författarna ändå, då också uttrycket *ha sin egen ko i diket* bedöms som obegripligt. Svårigheten består i detta fall snarast i att uttrycket kan missförstås, eftersom det finns ett snarlikt, rikssvenskt uttryck, (*det är*) *ingen ko på isen*, med betydelsen 'ingen särskild brådska eller fara'. Ytterligare kan om de bildliga uttrycken konstateras att etiketteringen är inkonsekvent då *gå (åt) som smör på heta stenar* 'gå åt som smör i solsken', *falla av kärran* 'tappa tråden' eller vara *på hyllan* 'vara indraget (om t.ex. körkort)' och många andra

i motsats till exempelvis *falla emellan* 'komma i kläm, bli lidande, hamna mellan två stolar, få sitta emellan', *mellan verserna* 'mellan varven, i pauserna, däremellan' och *vara på sju famnars vatten* 'vara i knipa, ha tagit sig vatten över huvudet' inte markerats som bilder. Författarnas inställning till metaforiken förefaller vara ambivalent. Vissa bildliga uttryck tolereras även om de inte står efter uttrycket *lyfta katten på bordet* i svårighetsgrad (*det skulle inte slå hål i sidan* 'det skulle inte skada', *falla av kärran*), medan det anses nödvändigt att ersätta andra mera genomskinliga uttryck (*gå åt som smör på heta stenar*) med en rikssvensk motsvarighet. – Det är naturligtvis befogat att behandla i finlandssvenskan högre frekventa, mer eller mindre starkt lexikaliserade metaforer, men man bör beakta att en metafor endast är metafor i en kontext och att metaforisering är ett centralt medel när det gäller språklig kreativitet.

Det finns naturligtvis också ord och uttryck som jag saknar i FSOB. Då såväl *memma* 'påskrätt av rågmjöl, malt och vatten' som *pasha* 'påskefterrätt gjord på bl.a. kvarg' och andra maträtter finns med kunde också *småbröd* 'småkakor' ha getts utrymme. Flera sammansättningar med *afton-* som förled ingår, dock inte *aftonandakt* 'kvällsandakt'. Bland rörelseverben saknar jag *skurra* med betydelser som 'färdas snabbt, halka o.d.' (jfr Nikula 1992:242) och bland småorden hade det frekventa bruket av *ifall* på bekostnad av *om* krävt en kommentar (*det är osäkert ifall hon får pengarna – det är osäkert om hon får pengarna*). Inte heller *tåra* ['tåra] 'dumma sig' och *tårare* ['tårare] 'en som dummar sig' finns med.⁴ Eftersom ordboken med säkerhet kommer att bli en av hörnstenarna i den finlandssvenska språkvården såge jag också gärna att man hade ingripit mot sådant som inte hunnit bli lika hemtam i finlandssvenskan som *kännspek* 'karakteristisk' och många andra ord. Hit hör bl.a. *andra sändningen* i betydelsen 'repris', som jag till nyligen förstått som del två i en programserie, och *i nödfall* då man antagligen avser 'vid olycksfall' o.d. Författarna säger sig visserligen inte ha tagit med tillfälligheter eller dåliga översättningar (s. 6). Ingetdera av de två sistnämnda exemplen kan längre betraktas som tillfälligheter, däremot kanske som misslyckade översättningar. Men är det inte bl.a. misslyckade översättningar som småningom etablerar sig och blir det som kallas finlandssvenska? Ordboksförfattare brukar visserligen vara återhållsamma med nykomlingar, men med hänsyn till ordbokens syfte vore det på sin plats att varna i tid. Om det med tiden visar sig att man ropat varg i onödan är det ju en framgång för språkvården om man har anledning att utelämna ett visst ord som inaktuellt i en förnyad upplaga av ordboken.

Namn brukar av olika anledning inte tas med i allmänna ordböcker med mindre än att de är lexikaliserade i en viss betydelse, t.ex. *quisling* (Svensén 1987:38ff.). I FSOB påträffas namn på bl.a. ministerier, och vissa statliga verk som *Folkpensionsanstalten (FPA)* (ung. en motsvarighet till Riksförsäkringsverket) och *Alko* (namnet på det finländska systembolaget). Namn med information om närmaste motsvarighet i Sverige är säkert ett välkommet tillskott för vissa ord-

⁴ Flera av de uppslagsord som ingår i Stenmarks ordlista hade gott kunnat införlivas med materialet i FSOB.

boksanvändare⁵, men en kommentar om vilka kriterier de anförda namnen valts utifrån vore på sin plats.

5.2 Exemplen

Ordboken innehåller gott om exempel. I regel anføres först exempel med det finlandssvenska ordet varefter följer exempel med den rikssvenska motsvarigheten. Huruvida exemplen är autentiska framgår inte. Detta spelar egentligen också en mindre roll i sammanhanget; huvudsaken är att exemplen visar det de är till för att visa (Nikula 1995:314). Det överstiger visserligen min kompetens att bedöma hur idiomatiska de rikssvenska motsvarigheterna är, men mer än en gång har jag ställt mig frågan om man verkligen säger så här i Sverige. Även om det rekommenderade uttrycket i sig är språkligt korrekt som "ord-för-ord"-översättning betraktat befärrar jag att man låter som en psalmbok om man väljer att uttrycka sig på det sätt som ordboken föreslår. *Harma* v. i det finlandssvenska exemplet *Det harmar mig att jag inte köpte byxorna*, är uttryck för en mycket mera flyktig, mindre djupgående eller en ytligare känsla än *gräma* i rsv. *Det grämer mig ...*. Framför allt är emellertid frågan om rikssvensken skulle välja detta uttryck i motsvarande situation eftersom stilnivån är en annan än i det finlandssvenska exemplet. Jfr även *harma* v. [...] *det -ar mig att jag inte sa ifrån* (SOB). Något frågande ställer jag mig också till mängden finlandssvenska exempel, eftersom risken är stor att de enbart befärrer de s.k. finlandismerna i ordboksanvändarens minne i stället för att motverka dem. En allmän regel vid ordboksarbete är ju att normvidriga uttryckssätt inte tas med. Ett undantag utgör avvikande stavning som till följd av frekvens och av pedagogiska skäl kan anföras som underlag för korrigering (Svensén 1986:32). Också i det här fallet råder inkonsekvens i FSOB i den meningen att alla finlandssvenska exempel inte åtföljs av en rikssvensk motsvarighet. Ibland står också det rikssvenska exemplet ensamt.

5.3 Betydelsebeskrivningen

⁵ I en enkät från 1997 som gjordes bland 241 studerande ansåg omkring en tredjedel att flera namn borde ingå i enspråkigt svenska ordböcker. (Nikula 1997:316).

För att det skall vara möjligt att ge en adekvat rikssvensk motsvarighet till det finlandssvenska ordet/uttrycket krävs naturligtvis att man är på det klara med betydelsen. På sina ställen har jag en annan uppfattning om betydelsen i finlandssvenskan än författarna. Detta gäller bl.a. *ha kontakt(er) till* som enligt mig inte innebär 'ha kontakt(er) med' utan 'ha kanaler till'. Om jag *lägger pengar i blöt* innebär det inte enbart att jag 'investerar' eller 'satsar' utan att jag 'investerar i något vanskligt/tvivelaktigt'. De som *tar mått på varandra* mäter krafterna i en tävling eller i ett slagsmål – knappast nöjer de sig med att 'mäta varandra med blicken'. En *parcell* är en tomt, men också ett mindre (uppodlat) markområde utan bebyggelse. *Korvig* uppges kunna användas om personer i betydelsen 'tölpig'. För mig är ordet okänt i annan betydelse än den allmänsvenska och misstanken att det förväxlats med *torvig* 'töntig, dum, fånig' ligger nära till hands. Beskrivningen av *broiler* är korrekt, eftersom väl kommentaren "anv. i svenskan även nedsättande om människor" per definition också inbegriper finlandssvenskan? I fråga om *disponent* kunde gott ha påpekats att *disponent* i den allmänsvenska betydelsen också förekommer i finlandssvenskan i *mejeridisponent*. I förklaringen till *bostadsaktiebolag* hävdas att "Aktier i bolaget ger äganderätt till en viss lägenhet". Det korrekta vore i detta fall att aktien medför rätten att besitta en viss lägenhet. Samtidigt som jag här anmäler avvikande mening är jag medveten om att oenigheten om betydelsen av de finlandssvenska orden bland finlandssvenskarna själva ibland kan vara betydande (jfr Nikula 1992).

Eftersom ordboken både till namn och innehåll ger sig ut för att vara en (all)finlandssvensk ordbok och representera det som ibland brukar kallas konsensusfinlandssvenska, är det i alla fall legitimt att kräva att hänsyn hade tagits till den regionala variationen vad gäller betydelse men också i fråga om uppslagsord. Trots att jag i stort bedömer ordförrådet som relevant, innehåller ordboken uppslagsord, som för mig är obekanta (t.ex. *jynsa* 'rensa, putsa', *morkis* 'självanklagelse', *pläty* 'stordia'), vilket följaktligen innebär att jag inte heller kan ta ställning till betydelsen. Eftersom många ord har en begränsad spridning hade det därför varit viktigt att i förekommande fall ange såväl ords/uttrycks som (del)betydelsers utbredning. Med tanke på framtiden vore det på sin plats med ett nätverk av informanter som dels kunde ta ställning till ords förekomst i den egna regionen, dels också kunde anlägga synpunkter på betydelsen. Av förordet framgår att författarna fått stöd av flera personer och institutioner (s. 3). Hur samarbetet gått till i praktiken vet jag inte. Klart är emellertid att punktinsatser inte räcker till; därtill är uppgiften alltför krävande.

5.4 Etymologier?

FSOB är en synkron ordbok. Trots detta har författarna då och då funnit för gott att ange vissa ords härstamning. Denna information må tillfalla användaren som en bonus så länge den är korrekt. Helst säge man naturligtvis också att uppgifterna angavs konsekvent. Varför är det viktigt att ange att *birs* 'taxistation, hyrkuskstation, droskstation; taxibil' kommer från ryskan och *approbatur* 'godkänt, ett betyg, 20 poäng' från latinet då ingen information ges om härstamningen för t.ex. *tjinuskis* 'kola, kolasås, kolaglasyr'?

Otaliga gånger anges den s.k. finlandismen vara av finskt ursprung. Även här efterlyser jag större konsekvens. Varför finns det för *håsa* ['håsa] 'jäkta, slarva, skynda (i onödan)' en angivelse direkt efter uppslagsordet om att det kommer från finskan, medan motsvarande angivelse finns sist i artikeln för ordet *humpa* ['homppa, 'humppa] 'finsk dans'? Över huvud taget verkar det finska inslaget i ordboken mera förvirrande än upplysande. Så länge det finska ursprunget till ett finlandssvenskt ord ges i anslutning till uppslagsordet kan det uppfattas som etymologi, men vilken roll spelar finskan i den efterföljande ordboksartikeln? Ett belysande exempel är det finlandssvenska *harm* som beskrivs på följande sätt:

harm, det är harm(t) att □ **det är förargligt att; Harm** betyder indignation i rsv. fi. harmi.

Hur skall detta förstås? Är det frågan om etymologi eller om den finska motsvarigheten till det finlandssvenska *harm* eller till rsv. *indignation*⁶? Den förra tolkningen är diskutabel (< fsv. *harmber* 'sorg, harm, lidande', EOB) och oberoende av tolkningen i det andra fallet så är ordboken på väg att bli en tvåspråkig ordbok, något som ställer nya krav på utförandet. Jag är rädd för att information av den här typen kommer att ge upphov till allehanda missförstånd i fråga om finskans och svenskans, framför allt finlandssvenskans, förhållande till varandra i synnerhet som författarna inte kommenterar finskans roll i detta sammanhang.

Författarna är alltför ofta benägna att härleda ord och uttryck från finskan (jfr ovan). Jag underskattar ingalunda finskans inverkan på finlandssvenskan, men vill samtidigt peka på de finlandssvenska dialekterna som långivare (Nikula 1991). Författarna har i stort sett valt att blunda för dessa (se dock t.ex. *bässe* 'gumse', *ped* 'cykel') och visar därmed upp en förenklad bild av finlandssvenskan. Det har ibland hävdats att nära hälften av finlandssvenskarna har dialektal bakgrund. Även om den siffran är tagen rejält i överkant kan dialekterna inte förbigås. I Svenskfinland och på Åland är t.ex. *harm* m. 'sorg, grämelse; förargelse; något förargligt eller förtretligt, förtret', och sammansättningar med detta ord samt *harma* v. 'förarga, reta; ängslas o.d.' och *harmlig* a. 'förarglig, förtretlig' välbelagda. Till och

⁶ *Indignation* är ingalunda enbart rikssvenskt utan förekommer också i finlandssvenskan.

med uttrycket *det är harm(t) att* 'det är förargligt att', vars existens jag från början betvivlade, finns upptecknat i norra Österbotten (OFS). Det vore med andra ord att gå över ån efter vatten om man från finskan lånade nedärvda ord, som är fullt levande i dialekt. En annan sak är att användningen av *harm* i finlandssvenskan naturligtvis har ett ypperligt stöd av finskan och kanske till och med i vissa kretsar har lånats direkt.

6. Layout

Utseende och layout är inte betydelselösa för ordboksanvändaren. Först och främst skall ordboken naturligtvis vara lätt att använda med hänsyn till teckenstorlek och -typ och skilda typer av information bör vara klart markerade. Mot detta finns inte speciellt mycket att invända i fråga om FSOB. Möjligen kunde de rikssvenska exempelsatserna ha kursiverats i stället för de finlandssvenska, som nu är rätt iögonenfallande. De nödvändiga finlandssvenska orden, som man behöver om man någorlunda korrekt vill beskriva finländska förhållanden, uppträder sida vid sida med ord och uttryck som enligt författarna alltid och i alla sammanhang är "fel". För att på något sätt markera de nödvändiga ordens speciella status kunde uppslagsordet ha getts en avvikande typografi. Därtill önskar man att ordboken hade fått ett mindre anspråkslöst utseende och att den också skulle påminna om en ordbok till det yttre och åtminstone vara försedd med hårda pärmar. Ett mindre format hade också varit att föredra.

7. Sammanfattning

Det är lätt att kritisera FSOB men det har säkert varit betydligt svårare att göra ordboken. Som recensent har jag satt mig mellan två stolar. Dels har jag tagit författarna på orden och försökt se ordboken ur den icke lingvistiskt utbildade användarens synvinkel, dels har jag naturligtvis inte kunnat motstå frestelsen att (främst) granska ordboken ur ett mera akademiskt perspektiv, eftersom ordboken inbjuder till en sådan granskning. Denna dubbla syn på ordboken tycker jag också att den är värd för den kommer med säkerhet att få stor spridning även om en ordbok i våra dagar knappast kan räkna med samma livslängd som Bergroths Finlandssvenska.

Också författarna har i viss mån satt sig mellan två stolar. Å ena sidan vill de vara "folkliga" och undvika språkvetenskapliga termer och avstår, som jag förmodar, också därför från ett inledande mera utförligt, teoretiskt resonemang om finlandssvenskans speciella situation och hur denna situation med nödvändighet

kommer till uttryck i ordförrådet (juridiska, administrativa ord), skillnaden mellan norm och bruk etc. Å andra sidan ger sig författarna i alla fall till att gradera de finlandssvenska ordens/uttryckens användbarhet på ett sätt som jag har svårt att hålla med om, inte minst därför att rekommendationerna är inkonsekventa. Det faktum att ett ord finns upptaget i ordboken signalerar ju redan i sig dess begränsning eller att det åtminstone kräver en viss försiktighet vid användningen. Förklaringar av den typ som ges i anslutning till *allena* borde vara tillräckliga för att leda språkbrukaren rätt. Det kraftiga inslaget av fackspråk gör därtill att allmänspråket ohjälpigt hotar att komma i skymundan och att finlandssvenskan framstår som ännu mera exotisk än den i själva verket är med tanke på att finlandssvenskan talas i ett land med annan kultur än Sverige, alla likheter till trots.

Genomgången av ordboken har också väckt frågor på ett allmänt plan rörande själva ordbokskonceptet. Vilket vore det optimala förhållandet fackspråk-allmänspråk bland uppslagsorden? När är det i en finlandssvensk ordbok avsedd för finlandssvenskar nödvändigt med encyklopedisk information och var skall man dra gränsen och låta uppslagsverk och annan litteratur ta över? Framför allt vore det på sin plats att diskutera den finlandssvenska ordboken som ordbokstyp, eftersom den ju ligger någonstans mittemellan den enspråkigt svenska och den tvåspråkiga ordboken och ytterligare, som i det här fallet, till följd av sin normativa inriktning utgör ett slags språkriktighetslära.

Eftersom jag ovan har efterlyst ett visst mått av framförhållning vore det också önskvärt att ordboken gjordes tillgänglig på Internet och att den kontinuerligt uppdaterades. FSOB kommer med säkerhet att få stor spridning och användas flitigt, kanske också i sådana sammanhang som författarna inte räknat med.

Litteratur

- Bergroth, Hugo 1917: *Finlandssvenska.Handledning till undvikande av provinsialismer i tal och skrift*. Helsingfors: Schildts.
- EOB = Hellquist, Elof 1980: *Svensk etymologisk ordbok 1–2*. 3 uppl. Lund: LiberLäromedel.
- Heringer, H.J. 1980: Normen? – Ja, aber meine! I: *Der öffentliche Sprachgebrauch. Band 1. Die Sprachnorm-Diskussion in Presse, Hörfunk und Fernsehen*. Stuttgart: Klett-Cotta, S. 58–72.
- Nikula, Henrik 1995: Exemplens funktion i ordböcker. I: *Nordiske studier i leksikografi 3*. Skr. utg. av Nordisk forening for leksikografi. Reykjavik. S. 311–320.
- Nikula, Kristina 1991: Är norm ett "fult" ord? I: *Fackspråk och översättningsteori. VAKKI-seminarium XI*. Vasa universitet, Vasa. S. 244–254.
- Nikula, Kristina 1991: Finlandssvenskan och dialekterna. I: *Stilistik och finlandssvenska*. NORDSVENSKA. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Umeå universitet, Umeå. S. 169–180.

- Nikula, Kristina 1992: Vad hörde Filifjonkan? Problem vid analysen av betydelse. I: *Svenskans beskrivning 19*. Lund: Lund University Press. S. 234–243.
- Nikula, Kristina 1992: Problem kring en internt tvåspråkig ordbok. I: *Fackspråk och översättningsteori. VAKKI-symposium XII*. Vasa universitet, Vasa. S. 170–183.
- Nikula, Kristina 1997: SPRÅKVÅRD TILL DÖDS? eller finlands-svenskan, språkvården och ordböckerna. I: Haapamäki, Saara (red.) *Svenskan i Finland 4*. Skrifter från Svenska institutionen vid Åbo Akademi. Nr 3. Åbo. S. 119–137.
- Nikula, Kristina 1999: Användningen av enspråkigt svenska ordböcker i Finland. I: *Nordiske studier i lexikografi 4*. Skr. utg. av Nordiska föreningen för lexikografi. Helsingfors. S. 301–320.
- OFS = *Ordbok över Finlands svenska folkmål*. Forskningscentralen för de inhemska språken. Helsingfors 1976– .
- SOB = *Svensk ordbok*. Utarbetad vid Språkdata, Göteborgs universitet. Stockholm: Esselte Studium 1986.
- Stenmark, Harry 1983: *Finlandssvenska ord och uttryck*. 3 rev. uppl. Stockholm: Proprius.
- Svensén, Bo 1987: *Handbok i lexikografi*. TNC 85. Stockholm: Norstedts.